

Slutsatser

Fältgentianans framtid i Surahammars kommun tycks säkrad så länge lokalerna i Muren hävdas och vårdas som idag. Däremot finns anledning till oro för möjligheterna vid de övriga lokalerna, med tanke på att den där uppträder med så få individer. Det som ändå inger hopp också på dessa lokaler är att hävden av markerna är den rätta, nämligen fagning och lieslätter.

Till Dig som är botaniskt intresserad och som innevarande växtsäsong går på upptäckarfärd i äng och hage, ber vi hålla ett extra öga på gentianorna. Eventuella iakttagelser mottages tacksamt!

Fältgentianan tillhör en av många hävdberoende växter som står på "röda listan" - förteckningen över hotade arter, (Databanken 1990). Den är värd att rädda - symbolen för ögödslande och välhåvade kulturmarker!

Litteratur

Ingelög T, m fl. Floravård i Jordbrukslandskapet. SBT-förlag, 1993.

Ekstam U, 1992, Om hävden upphör, Statens Naturvårdsverk.

Mossberg B, Stenberg L & Ericsson S, 1992, Den nordiska floran, Wahlström & Widstrand.

Länsstyrelsen i Vsm län, 1991. Program för bevarande av odlingslandskapets natur- och kulturmiljövärden.

Malmgren U, Västmanlands Flora, 1982.

Åstrands nötdjur och naturskyddsföreningens lieslätter räddar fältgentianan i Muren.
Teckning: Leif Blomkvist

Fågeltornet vid Norrsjön

Harald Wederus

Under en stor del av det första decenniet var medlemmarna i Surahammars Biologiska Förening sysselsatta med att iordningställa torpet Paradiset. Det var mycket slit med den nedgångna byggnaden, då helt ny inredning måste göras, ny spismur muras upp mm. Till sist hade vi dock en förmålig tillflyktsort, som kunde vara utgångspunkt för besök vid tjäderspel och ugglemarker. Men torpet låg litet avsides till och var omgivet av idel skogar och mossmarker. När det gällde att titta på sjöfåglar var vi därför hänvisade till Lisjöområdet.

Det var särskilt Norra Lisjön eller Norrsjön som var intressant. På södra stranden fanns Norrsjölunden, som ju fortfarande är synnerligen intressant. Hagmarkerna på östra sidan övergick på den tiden till en bård av sumpig, tät granskog. Där kunde man hitta fyra Pyrola-arter och täta bestånd av nattviol. Den tunga doften var intensiv när man strövade där ljumma högsommarkväddar, viftande med en björkruska i de täta myggsvärmarna. Karaktärsfågel i den skogen var grönsångaren, vars läten som klirrande silverslantar ljöd från olika håll. En annan kort sångstump mystifierade länge tills vi kunde avslöja upphovet. Det var lilla

flugsnapparen, det enda fyndet i trakten.

Utifrån Norrsjön med dess täta vassar hördes hemlighetsfulla och lockande läten, som vi inte kunde identifiera, då den låglänta strandkanten hindrade all översikt. Vi insåg att vi måste bygga ett utsiktstorn. På hösten 1963 gick vi omkring där i strandskogen och stötte med ett spett för att hitta fast mark att bygga på. Överallt under granrötterna verkade det vara bottenlöst. Till slut hittade vi som enda ställe en stenhäll en bit ut i vattnet.

Tidigt på våren 1964 satte vi igång. En byggnadskommitté tillsattes med Henning Bäck som ordförande. Från början hade vi tänkt oss en enklare trästomme, men kommunen hade byggt ett nytt hopptorn vid Campingbadet och den gamla stålställningen låg nedmonterad. Denna skänkte kommunen oss och den fraktades till plåtslagarverkstan vid Surahammars Bruk. Där skedde sedan en verksamhet, som var helt olovlig, men som arbetsbefälet såg mellan fingrarna med. Det fanns en hel del yrkeskunnigt folk bland föreningens medlemmar och dessa satte igång med att svetsa ihop och komplettera ställningen enligt

uppgjord ritning, tillverka stege och plattform m m. Denna tunga utrustning kördes ut till Norrsjön medan tjälen ännu bar.

Den 15 mars påbörjades sprängningarna för grundplintarna på stenhällen och på långfredagen den 27 mars restes stålställningen.

Efteråt finner man det ofattbart att inga större olyckstillbud hände med de primitiva tekniska hjälpmedel man hade att tillgå. Ovanpå den ca 6 meter höga ställningen byggdes så ett

trähus med öppningsbara fönster åt tre håll. Den 31 mars ägde den högtidliga invigningen av tornet rum. Ortspressen och andra inbjudna hade infunnit sig och kaffe serverades uppe i tornet.

Under en följd av år blev det onormalt hög vårflood, varvid hela granskogen var översvämmad och den korta landgången helt otillräcklig. Enda sättet att då ta sig ut till tornet var att staka sig fram med en flotte, som gjordes av två bensinfat.

På väg mot Norrsjötornet

Hu-94.

Andra möjligheter försöktes. Föreningens ordförande lär en gång ha setts vadande till midjan, bärande byxor och stövlar samt med en påk slående sönder den tunna nattisen. Även sedan landgången förlängts till ca 100 meter kvarstod problemet. Det hände att damer med korta stövlar blev stående hjälplösa en bit från landgångens början, när det bara återstod någon centimeter av skaften. De måste då bäras över, en procedur som de flesta fann sig i med jämnomod.

Trots dessa svårigheter var vi mycket glada över vårt fågeltorn, som kostat förvånansvärt litet att uppföra. De kontanta utgifterna uppgick till ca 1 200:-. De hade insamlats genom listor, som cirkulerade på bruket. Dessutom hade avsevärda mängder material, transporter m m erhållits från olika håll, främst från Surahammars Bruk. Och så hade nog ca 1000 arbetstimmar nedlagts på projektet.

Nu kunde vi överblicka fågellivet i sjön. Änder av olika slag, som låg ute på klarvattnet, sothöns och doppingar, som byggde bon i vasskanten och annars sällan skådade arter skymtade i vassen: vattenrallen och småfläckiga sumphönan. Nästa vinter sprängde vi också upp ett hål i den tätaste vassen för att få en bit klarvatten. Redan från början fördes journal över iakttagelserna och dessa rapporter ger en unik bild av fågellivet i sjön och dess utveckling.

Jag övernattade många gånger i Norrsjötornet och det var alltid samma upplevelse. På kvällen tystnade den ena efter den andra av fågelrösterna. Till sist hördes endast det stilla suset från kaffepannan. Vi hade gasolkök där uppe på den tiden. Det blev en kort stund i sovsäcken, men redan före gryningen började konserten av säv- och rörsångare. Kraftigt plaskande hördes därute. När morgondimmorna skingrats upptäcktes orsaken. Det var algar, som betade av vattenklöver och näckrosrötter. Ofta var det kor med kalvar. På våren var de små och rävröda och när de måste ut över djupare vatten stack bara öronen upp. Så gick solen upp och hälsades regelbundet av en trumpetduett från tranparet, som häckade ute i Långdalsviken.

Senare på våren kunde man se det där paret kliva bland kaveldunet med de båda små, långbenta ungarna mellan sig. En betagande syn. Nu när solen gått upp stämde hela den övriga sångarkören in, gökar ropade från alla vädersträck och orrarna spelade från Klockarbolandet.

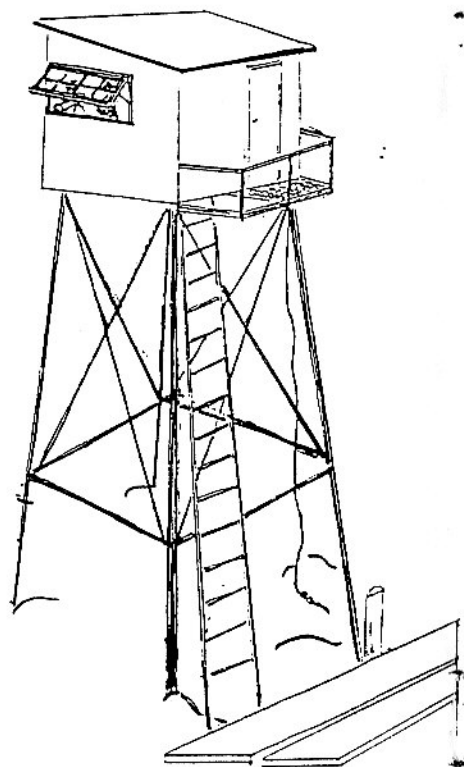
I början hölls tomrummet låst och nycklar kunde lånas av styrelseledamöterna, men detta visade sig ohållbart och sedan har tornet under alla år varit tillgängligt för allmänheten. Det kommer nämligen många besökare, även från Västerås och närliggande orter. Under vårsöndagarna har tornet varit bemannat av medlemmar som antecknat sig på jourlista och som kunnat berätta för

besökare, vad som hände runt omkring.

Fågellivet vid Norrsjön har med åren förändrats. Sothöns och skäggdoppingar, som förr var vanliga, har minskat påtagligt. Skrattmåskolonin har försvunnit. Men detta är förändringar, som man märkt på alla ställen. Man vet inte egentligen varför.

Den mörka granskogen fick vi inte njuta av så länge. Träden var ju onekligen övermogna och skulle avverkas. Först skulle då ske samråd och jag var där med representanter från markägaren, länsstyrelsen och kommunen. Förordelsen gick dock inte att förhindra. Kvar sparades endast en bård av alskog närmast sjön. Det visade sig att återväxten nästan uteblivit. Plantorna trivs inte på den vattensjuka marken.

Men fortfarande kan man ha oförglömliga upplevelser där uppifrån Norrsjötornet. I synnerhet under den tidiga våren, när intressanta och sällsynta gäster kan hittas bland den stora skara, som samlas i de öppna vakarna före avfärden norrut.

Norrsjötornet
Teckning: Kristin Andersson

KOMMENTAREN

Jag sitter en junikväll på en lavklädd tjädertrampad häll vid Trapphällsmossen öster om Seglingsberg och skriver dessa rader. Vid min sida ligger 71 kg avspänd hund, i form av livskamraten leonbergern Oliver. En grangren massakreras mellan "Olles" vita garnityr.

Strax innan vår paus markerade hundens känsligaste sinnesorgan djur i rörelse. Husse vare sig såg eller hörde något, men vi blev stående en stund. I en liten öppning i skogen, 75 meter bort, gick en älgdjur undan. I kanten av mossen hittade vi den purfärskan legan.

Tidigare på dagen har jag varit med på föreningens utflykt till Tidö Lindö och sett Tore Widenfalks odlingar av magnolia och rododendron. En regnskog i miniatyr med de mest fantastiska färger och former. Därefter promenad i en av länets största och finaste ädellövskogar på Fullerö.

Min nuvarande omgivning, hållmarkstallskogens karghet, får mig att se en klarhet i naturens kontraster. Variationen av naturtyper och arter är slående, de geologiska och klimatiska förutsättningarna så olika. Skulle jag hitta skogsbingel eller nästrot vid Trapphällsmossen skulle jag nog också tro på f-n själv.

För att denna dag ytterligare förstärka variationen av naturtyper i vår omgivning far Olle och undertecknad iväg till vår äng i Muren, där svinrot och gökärt delar på livsutrymmet och där dimmorna sveper in de anrika kulturmarkernas alla väsen i ett grått töcken. En stunds lyss till Gniens skymningsröster fulländar junidagens mångfald i vår natur.

Vi har den alla runt omkring oss, livets variation och mångfald, men ser vi den och förstår vi att värna om den? Än så länge behövs vi i Naturskyddsföreningen som naturens försvarare!

Tom Sävström
ordförande

Kommunen runt

Nya "skådeplatser" i Ramnäs

Naturklubben i Ramnäs är aktiv på fågelfronten. I samarbete med markägaren Stora och Ramnäs lantbruk har ett våtmarksområde iordningsställt vid f d Gästgivargården, invid järnvägsviadukten. Genom alu-projekt har där också uppförts en enkel "skådarplattform".

På Berglogsbacken vid Högbyröden har man också genom alu byggt upp en liten lada med "veranda", varifrån den fågelrika röden kan överblickas. Två nya trevliga samlingsplatser för fågelintresserade.

Nej till villor

Naturskyddsföreningen har i remissvar till kommunen sagt nej till ytterligare bebyggelse på Rosa herrgårdsholmen. Motiveringen är att området är en viktig del i den intressanta natur som finns omkring ån nära tätorten. Holmen bör inte utsättas för exploateringar som kan äventyra naturvärdena. Tyvärr verkar

kommunen fått benägenheten att styra bebyggelse till åns stränder.

STORA vill gödsla

Stora skog envisas med att gödsla på sina skogsmarker. Föreningen har fått ärendet på remiss där bolaget vill gödsla flera områden i Ramnästrakten. I vårt svar ställer vi oss ytterst tveksamma till skogsgödsling, med tanke på eventuella negativa effekter på flora och fauna.

Som bekant försöker nu kommunen stoppa gödslingen.

Ridstig i Kohagen

En särskild ridstig har markerats genom Kohagen. Ridskolan får under en försöksperiod på två år utnyttja stigen, därefter sker utvärdering avseende markskador och påverkan på floran. Visar det sig att trampskadorna hålls inom rimlig nivå och att ridstigen respekteras av ryttarna, har föreningen inget emot att förlänga ridmöjligheterna i området.

Herrgårdsparken

Föreningen har vid möte med kommunen framfört att suras herrgårdspark har höga natur- och kulturvärden, bl a en mycket

intressant träd-, svamp- och kärlväxtflora. Vi vet att en flytt av Folkets Park till herrgårdsparken diskuterats. Eventuell bebyggelse måste ske med största försiktighet och hänsyn till naturvärdena. Vid mötet, som var öppet för allmänheten, bedyrade kommunalrådet Kia Ericsson att kommunen köpt Herrgården och parken...."just för att rädda dessa värden"! Bra är att parken blir tillgänglig för allmänheten, då den är mycket trevlig att ströva i.

Granskade hyggen

Föreningens skogsgrupp gav sig en dag i vintras ut på skidor i akt och mening att studera hyggen kontra naturhänsyn. När Domän nyligen skulle avverka i den gamla Annehillsskogen norr om Stingsberget, lämnade vi information om naturvärdena markerade på kartor etc, för att ge Domän möjlighet att ta nödvändig naturhänsyn.

Vissa av våra synpunkter beaktades, men betyget dras ner av sönderkörda stigar, utglesning framför solkänslig svartbräken och uthuggning vid rovfågelsbo. Alla rovfåglar är fridlysta, men för Domän tycks inte det gälla "rovisarnas" känsligaste element, boplatserna. Och varför

kladda ner trädstammar som ska stå kvar med röd sprayfärg.... Skärpning Domän!

Bättre ser det ut efter Storas avverkning öster Ulvsbomuren. Skogvaktaren Alf Johansson har på ett föredömligt sätt visat att skogsbruk kan bedrivas med hänsyn till naturvärdena. Andra skogsägare rekommenderas studiebesök.

Artrikedom på ängen

Just nu kan upplevas en fager blomning av örter och gräs på slåtterängen i Skogsmuren. För varje år blir grässvålen tätare och några arter, t ex svinrot och jungfrulin har ökat och tydligt visat att de är slåttergynnade. Dessutom har ett intensivt bekämpande (genom handplockning) av örnen och piprör givit resultat. När bjöd du senast familjen eller någon god vän på picknick i ängens värld? Välkommen - men trampa varsamt!

Styrelsen

UPPROP !

Har Du en KRUSBÄRSTICKA i Din trädgård?

Naturskyddsföreningen inventerar kommunens tickflora. Hittills har vi tre fynd av krusbärstickan, *Phylloporia ribis*, funna på tre buskar inom samma plantering, Herrgårdsparken i Surahammar. Krusbärstickan växer, som namnet anger, på buskar av *Ribes*, d v s buskar av krusbär och vinbär (röda). Våra fynd är på krusbär.

Tickan är ganska platt och 4-12 cm bred, kanelbrunaktig med en gulare framkant (tillväxtzon). Typiskt är att den "omfamnar" grenarna med sin fruktkropp. Krusbärstickan anges i litteraturen vara ovanlig.

När Du tittar efter tickan, kolla vid basen, d v s nära marken på dina bärbuskar. Rapportera fynd till Kjell Andersson 337 31 eller till Tom Sävström 337 29.

Vi tackar på förhand för Din hjälp !

FÄLTGENTIANA och ÖGONPYROLA

Rapportera fyndplats, antal individer och datum till Kjell Andersson, 337 31. Även äldre kända växtlokaler för dessa arter emottages tacksamt!

STÖD VÅRT ÄNGSSKÖTSELARBETE !

I vår förenings verksamhet utgör som bekant ängsskötselarbete ett viktigt inslag. Fagning och slåttergillen genomförs årligen på några platser.

Vi behöver redskap som liar, orv och räfsor. Har Du kännedom om någon som kan tänkas ha sådana att skänka, hör av dig till någon i styrelsen. Vi kan också tänka oss att betala en slant för bra redskap.

Fynd av intressant starrhybrid

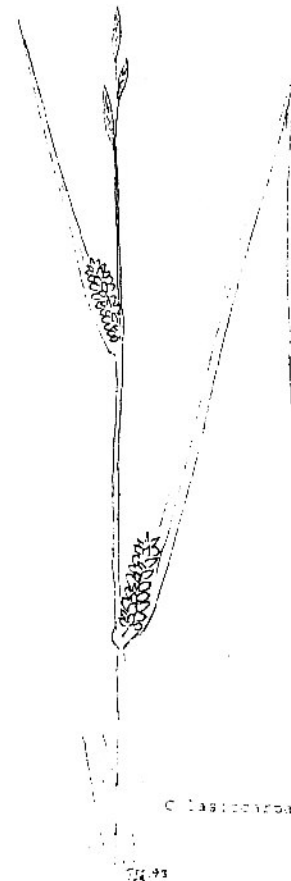
Tom Sävström

På kvällen den andra augusti 1992 var jag tillsammans med Lennart Eriksson till Muren och lieslåtråde. Innan hemfärd gjorde vi en avstickare till ett litet kärr i norra delen av Stenramen. Kärret är beläget strax norr om nya Skinnskattebergsvägen och i en kraftledningsgata. Lennart ville visa mig några intressanta växter som finns där. Den första vi studerade var Kung Karls spira som uppträdde med ett flertal bladrossetter. Vi fann också några blomstänglar av denna vackra "fjällväxt". På fastare mark väster om kärret tittade vi på plattlummer och backvial.

Ungefär mitt i kärret invid en större sten upptäckte jag ett bestånd av en storruxen starr. Den påminde om en trådstarr, *Carex lasiocarpa*, men var betydligt kraftigare och styvare, varför jag misstänkte det var en hybrid (korsning mellan två arter). I kärret såg vi förutom trådstarr även flaskstarr, *C. rostrata*. Min teori blev att det var dessa två arter som hybridiserat. Jag tog med några exemplar som vid hemkomsten placerades i växtpressen.

Någon vecka senare postades starrhybriden till Stefan Ericsson i Umeå som dock vidarebefordrade den till Per Lassen i Lund. Även Örjan Nilsson vid Uppsala

universitet tillsändes ett exemplar. I denna trassliga grupp av *Carex* hade nu ett par av landets skickligaste botaniker rådfrågats. Örjan Nilssons svarsbrev publiceras i sin helhet på följande sida. För mig blev det en stor överraskning att jättestarr var inblandad.

C. lasiocarpa x *C. rostrata*

Denna jätte bland starrarna kan bli 1,5 m hög. Jag har sett jättestarran en gång, på Ångsö vid Mälaren den 29 juni 1991. På herbariearket är den vikt fyra gånger. Hybriden från norra Stenramen sätter min fantasi i omlopp. Den kan nämligen vara en liten hårdig restpopulation från en tid då jättestarran, om än sparsamt, kantade den forna sjöns stränder. Hur långt tillbaka i tiden kan det vara....?

Hejl!

Jag har nu tittat på den funna *Carex* -hybriden från Västmanland. Jag har kommit fram till samma slutsats som Per Lassen, d.v.s. *C. lasiocarpa* x *riparia*. Hybriden visar egentligen inga *C. rostrata* egenskaper men däremot flera från *C. riparia* t.ex. bladtvärsnitt, bladbredd, fruktömmets form och textur samt det ljusa sprötet.

Carex -hybriden är steril och har aborterade frukter.

Hybrider ur denna *Carex* grupp har ofta en god förmåga att leva kvar på sina lokaler och kan ibland visa en anmärkningsvärd vitalitet. Eftersom *Carex* är vindpollinerade behöver inte båda föräldraarterna vara närvarande på en lokal för att hybrider skall bildas även om chanserna då blir större. Dessa *Carex* hybrider blir givetvis ekologiskt intressanta då de genom sin vitalitet tränger undan andra växter och det behöver givetvis inte inskränka sig till andra *Carex* - arter eller föräldraarterna. Jag finner det inte helt otroligt att en hybrid som denna kan ha levat kvar sedan sjösänkningen medan kanske *C. riparia* har givit upp p.g.a. miljöförändringen.

Håll med om att vårt växtrike är både spännande och intressant.

Litteratur:

Krok & Almqvist. 1984, Svensk flora
Mossberg B, Stenberg L, & Ericsson S.
1992, Den Nordiska floran.
Malmgren U, 1982. Västmanlands Flora.

UPPSALA UNIVERSITET
BOTANISKA TRÄDGÅRDEN
Botanical Garden

Tom Sävström
Stenbovägen 12
735 34 Surahammar

Uppsala 1992.09.30

Med vänliga hälsningar

[Signature]
Olof Nilsson

Mera om Carex

Under mina strövtåg i skog och mark har jag kommit att titta litet extra på våra starrarter. Kanske kan det leda till någon form av redovisning framöver. Redan nu kan det avslöjas att jag funnit 34 arter inom kommunen, (de två var. av *C. nigra* - *juncosa* och *recta* ej medräknade). *Carex* utgör härvid det artrikaste kärlväxtsläktet i Surahammars kommun. Totalt finns ca 100 starrarter i landet (Krok-Almqvist 1984).

Enligt Västmanlands Flora (Malmgren 1982) kan jag utläsa att det genom tiderna finns 36 - 37 starrarter noterade från Surahammar. Utbredningskartan för hårstarr *C. capillaris* har ett ? vid sura, någon förklaring finns dock ej i texten. Grusstarran *C. hirta*, finns uppgiven före 1934 och rävsstarr *C. vulpina* noterades av Bertil Eriksson 1967 vid vattenverket och i Gåsvadbäcken. På lokalen vid vattenverket (Magsjömaden) har jag eftersökt rävsstarran men ej återfunnit den.

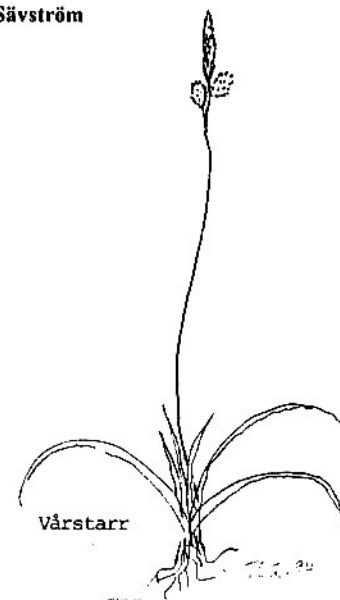
Bland de ovanligaste starrarterna i kommunen kan nämnas repestarr, backstarr och tuvstarr. De minsta är nog ärtstarr och vårstarr och till de pampigare får vi räkna blåsstarran och bunkestarran. Flera allmänt förekommande arter finns t.ex. blekstarr, harstarr, hundstarr och stjärnstarr. Benämningen den mest kulturgynnade går till piggstarran och

den mest förbisedda är förmodligen klotstarran.

Det finns starrarter att hitta i de mest skiftande biotoper. Förr i tiden när mader och strandängar var viktiga slåttermarker för den jordbrukande befolkningen ingick ett flertal starrarter som en viktig ingrediens i kreatursfodret. Idag utgör dessa arters fröproduktion en viktig föda för alla de våtmarksfåglar, änder och vadare, som rastar på strandängar vår och höst.

Om jag till sist ska utse någon favorit bland alla spännande halvgräs fastnar jag för två arter, taggstarr och sumpstarr. Valet är nog knutet till min kärlek till de bådas växtplatser - kärret och mossen.

Tom Sävström

Vårstarr